

ПСИХОТИП ВАСИЛЯ СТУСА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Статтю присвячено психологічним особливостям постаті Василя Стуса, на яких акцентували як дослідники його життєтворчості в контексті розробки різновекторної проблематики, так і автори літературно-побутових матеріалів (спогади, листи, коментарі тощо). Створено цілісну картину бачення авторської індивідуальності з метою подальшого фахового аналізу особистості Стуса і виявлення взаємозв'язку між психологічними засновками та творчою сутністю креатора.

Ключові слова: психотип, характер, темперамент, стусознавство, психологія творчості, комплекс, психоаналіз, особистість, письменник.

Фаховий стусознавець Михайлина Коцюбинська у працях 90-х років, даючи кваліфікований багатовекторний коментар доробку Василя Стуса, зводить сказане до вагомого знаменника «секретів поетичної творчості» письменника: «Найкращі здобутки поета, як це часто буває в мистецтві, постають на гребені зіткнення, єдності протилежностей, примирення, здавалося б, полярностей: з одного боку – несамовиті екстази й нагнітання, буяння поетичної експресії; з другого – розважлива філософська заглибленість, відображення у формах життя, конкретика дійсності, її жива плоть, “ваговита дозрілість речей”, “лагідна округлість форми” (вислови Стуса). *Це пов'язано з психологічним типом його як людини й митця.* Сам він так пояснював ці якості своєї натури: “Там, де світ існує при t° , даймо, 24° , я зберігаю автономну ауру з t° або 20° або 30° . Цей поріг обов'язковий для того, щоб мати фізичну здатність на погляд збоку, з другого середовища, щоб не розчинити свій дух у загальноприйнятій фізичній законодавності, щоб бути медіатором двох різних світів”. Звідси – його формула:

Хай у тебе є дві межі,
та середина справжня.

(“За читанням Ясунарі Кавабати”)» (курсив мій. – О. П.) [12, с. 30] (до речі, вводячи ці міркування в контекст передмови «Поет» до шеститомного

видання творів Василя Стуса 1994 – 1999 років, науковець доповнює метафору «буяння поетичної експресії» Пастернаковим образом «світляної зливи» і Стусовим самовизначенням психологічних констант: «<...> (“Експресивність моєї натури – холод, жар – локомотиви моїх віршових занять...” – з листа до дружини. 5. 07. 76) <...>» [11, с. 25]).

У продовження думки Коцюбинської про породження іпостасей поетичного «я» Стуса природою його «полярного» (у ньому водночас – екстаз і заглибленість) психологічного типу важить і прикінцеве міркування у праці «Феномен Стуса» про психологічне тло, на якому він, тобто феномен, і постає: йдеться про Василя Стуса-поета інтенсивного самоспалення, несамовитої експресії та дивовижної сконденсованості ідей [12, с. 35]. По суті, Михайлина Коцюбинська озвучує одну з актуальних проблем стусознавчої науки, вказуючи на можливу методу її розв’язання. Науковець фіксує фундаментальні підвалини творчої сутності письменника, генезис яких, підсумовую, покликаний виявити письменницький психотип, що здатний, на думку Марії Моклиці, об’єднати різнорідну творчість у «щось цілісне» [13, с. 138]. У творчості талановитих митців, переконує літературознавець, завжди об’єктивується власний психологічний тип, щоправда інтенсивність і тотальність цієї об’єктивації залежить від міри самоусвідомлення автора [13, с. 148] (а судячи з цитованою Михайлиною Коцюбинською листа Стуса до дружини, датованого листопадом-груднем 1984 року, рівень його самоусвідомлення був достатньо високим).

Не менше влучних зауважень Михайлини Коцюбинської в контексті психотипічної проблематики, що варто визнати своєрідними стимулами-пропозиціями для подальшого дослідження в цьому напрямку, сконденсовано в праці «Епістолярна творчість Василя Стуса». Науковець висловлює думку про залежність творчого потенціалу епістолярію зокрема і від психічного типу людини, а саме листування кваліфікує як «неоціненне свідчення поетичної “роботи душі”», «психологію поетичної творчості», «примхливе мерехтіння творчої уяви», «художньо-психологічний феномен»,

«творчу робітню» [10, с. 218]. У випадку з Василем Стусом Михайлина Коцюбинська робить спостереження щодо його здатності відчитувати в епістолярію «секрети художньої творчості», а відтак – опановувати природу письменницького характеру (постаті Гюстава Флобера, Лесі Українки, Олександра Пушкіна).

Листи Стуса у трактуванні літературознавця є «біографією душі» «непересічної людської особистості в екстремальних умовах» [10, с. 220], що спромоглася в ситуації «гратованої дійсності» віднайти шлях екзистенційного утвердження (поезія як форма існування), зберегти людську гідність і пізнати себе (Стусове «самособоюнаповнення», яке Коцюбинська вважала домінантною рисою його феномену, що інтегрує «єдність екзистенційну творчості й особистості» [27, с. 555]), із характерним водночас оголенням нервів і наполегливим відстороненням, його позиція – «абсолютної внутрішньої свободи наперекір усьому, близькість до вищих сфер розуму й душі, глибина самовираження» [10, с. 227]. Власне у такий спосіб Михайлиною Коцюбинською вже робиться спроба позначити ключові риси психологічного типу Василя Стуса, єдине, літературознавець не озвучує його термінологічно, що, тим не менше, не виключає правильності перебігу думки, інтуїтивного осягнення специфіки психологічної конституції письменника: «Епістолярний доробок Стуса дає багато для розуміння *поета як психічного типу людини у сплетіннях і співвідносинах ratio й emotio, для виявлення стильових констант і характеристик мислення, зокрема схильності до парадоксальності й афористичності, що виявилися і в його поезії. Вони демонструють чітку треновану пам'ять – цитує багато поезії, оригінальної і перекладної, відкривають широке поле для дослідження психології творчості*» (курсив мій. – О. П.) [10, с. 239].

У праці Івана Дзюби «Свіча у кам'яній пільмі», в основу якої лягла авторська передмова «Різьбяр власного духу» 1991 року до вибраних творів Василя Стуса «Під тягарем хреста», думка про невіддільність Стусової біографії від самонастановлення унаочнюється ідентифікацією поета з

певним психологічним типом. Іван Дзюба виокремлює з-поміж різноманітних типів «поетичних натур», які презентує історія світової літератури, два полярні за принципом: «<...> той, що знаходить радість і мудрість у простих, всім від Бога даних виявах життя, і той, що за рутинною буденщини бачить трагічні бездоння незбагненого, дошукується неможливої відповіді на вічні питання і застрашений відпочатковою абсурдністю буття перед очима смерті, хоча й може дивитися в них стоїчно» [5, с. 752]. Василя Стуса літературознавець уписує в контекст поетів другого психологічного полюса, визначаючи його за «*полюс трагізму*». «Відпочатковий настрій його трагічного світосприймання, може, йшов не стільки від світоглядних переконань (як, скажімо, у митців екзистенціалістського штибу), – стверджує Дзюба, – скільки від висоти етичного ідеалу та від етичної непоступливості, – але потім був підсилений інтересом до екзистенціалістської філософії, в якій поет знаходив дещо споріднене з власним світопочуванням» [5, с. 752–753] (у передмові 1991 року це міркування науковця явно емоційно підсилене ампліфікуванням: «*Василь Стус ближчий до поетів отого другого психологічного полюсу, полюсу трагізму. Його трагізм, відпочатковий настрій трагічного світосприймання <...>*» [4, с. 604]).

Такі дослідницькі коментарі Дзюби бере до уваги Юрій Бедрик у монографії «Василь Стус: Проблема сприймання» (1993), осмислюючи засновки філософії творчості письменника, зокрема аналізуючи його теоретичні праці «Феномен доби (Сходження на Голгофу Слави)» і «Зникоме розцвітання», в яких Стус звертається до філософського осягнення психології творчості Павла Тичини і Володимира Свідзінського. Так, визначивши за найцікавіший момент праці «Феномен доби (Сходження на Голгофу Слави)» логічний експеримент Стуса-філософа, що полягає в розкладанні творчого «я» на низку властивих чинників, ідеться про «три сфери внутрішнього світу», Юрій Бедрик доходить і до паралелі між принципом трьох сфер і творчістю самого креатора, чому і звертається до міркування Івана Дзюби

про Стуса як поета психологічного *«полюса трагізму»*. Дзюбове поняття літературознавець прирівнює до третьої сфери внутрішнього світу, окресленої Василем Стусом як *«сфера виключного драматизму»*, що повноцінно виявляється через його творче обличчя у збірці *«Палімпсести»* – поезіях визрівання, першим суттєвим кроком переходу до якого можна вважати збірку *«Веселий цвинтар»* [2, с. 54–57]. Що в контексті цього є знаковим, так це те, що саме *«Палімпсести»* діаспорне літературно-критичне слово озвучує метафорою *«психічного комплексу камікадзе високої і остаточної життєвої місії»* Василя Стуса (у вступній статті Юрія Шереха *«Трунок і трутизна (Про «Палімпсести» Василя Стуса)»* до першого видання збірки *«Палімпсести»*, виданої в 1986 році видавництвом *«Сучасність»* [28, с. 233]).

Шерехове насаджування психічного комплексу Василю Стусу знаходить продовження в есеїстичному тексті Костянтина Москальця *«Страсті по Вітчизні. Лист до мандрівника на Схід»* (1999), в якому індивідуальна особистість поета трактується в ракурсі несприятливих умов для її утвердження: *«До тридцяти літ Стусові бракувало, певна річ, не життєвих вражень, а чіткого усвідомлення власного шляху та досвіду концентрованого мислення та письма. Небезпідставно відчуваючи могутню творчу потенцію, шукаючи і не знаходячи властивого способу зреалізувати її, поет перебував у стані творчого цейтноту, – адже, за Юнгом, надлишок лібідозної енергії спрямовується якраз на культуротворчу діяльність <...>. Справа ускладнювалася кількома побічними чинниками, серед яких я назвав би переїзд із Донецька до Києва, відрахування з аспірантури Інституту літератури й тривалу неможливість видати першу збірку поезій. Успіхи меткіших на “торзі життьовім” ровесників, непрестижні соціальні ролі, загострене почуття несправедливості, недостатня соціальна адаптація тощо створювали умови для розвитку комплексу меншовартості та психічної “дефляції”, які мало сприяють утвердженню індивідуальної особистості»* (курсив мій. – О. П.) [16, с. 689]. Змістовно, переконує Москалець, ці

комплекси лягають в основу «Зимових дерев» і частково «Веселого цвинтаря», дають про себе знати в листуванні до друзів цього періоду в Стусових самовизначеннях: «літературний шмаркач», «такий парвеню, як я», «пройдисвіт з Донецька», «наше життя донкіхотів-проститутток, що баришують на ідеалізмі», «псих», «я – Дикун», «хуліган» [16, с. 690–691]. Комплекс меншовартості есеїст коментує поняттями незреалізованості, нерозкритості, другорядності й маргінальності, акцентуючи на тому, що Стус сам нестерпно усвідомлював таку правду (відповідно, вище наведені самовизначення у зневажливому тоні – момент самохарактеристики, аналізу).

Далі, звертаючись до ідей Карла Юнга, Костянтин Москалець екстраполує теорію психоаналітика про усвідомлення власної тіні як зворотного боку свідомої особистості на індивідуальність Василя Стуса. Зокрема він переконаний, що поет не лише помічав власну тінь, але і прагнув знейтралізувати вплив «сіамського близнюка» (у Стусовому образі «братів сіамських» Москалець убачає передачу сприймання особистістю власної тіні та пов'язаності з нею) – так означається автономний комплекс особистості з атрибутами: інфантильність, вульгарність, імітація («кокетство»), непродуктивність, що унаочнюється аналогічною психологією у низці пізніших поезій Стуса. Позбуватися цього комплексу письменник починає, на думку Костянтина Москальця, від 1969 року, і з трьома визначальними подіями в його житті – вихід закордонного видання «Зимових дерев», трагічна загибель Алли Горської та впорядкування збірки «Веселий цвинтар» – відбуваються кардинальні психоемоційні зрушення. «Кожна з цих подій по-своєму отямила Стуса. Кожна з них по-своєму підготувала до того, що сталося в січні 1972 року, – пише есеїст, – й наперед *визначила майбутній екзистенційний вибір*. У “Веселому цвинтарі” з’являється *властиво Стусова інтонація, голос*, віднині упізнаваний <...>. *Відшуканий голос – це друге народження*, це створення собі сталого світу на хвилі течії і, згадуючи Ніцше, того минулого, від якого ти хотів би походити. Ця збірка є наслідком і свідченням якоїсь *глобальної переміни*, що відбулася зі Стусом і в якій

відбувся він. Але попередня колотнеча протилежностей і неможливість урівноважити їх забрали стільки сили, що він не відчуває жодної втіхи від їхнього теперішнього примирення. Він відчуває значно глибше й тонше: *одночасно з оцим його народженням новим у нього увійшла і смерть*, не та, риторична, яка більша за версифікаційні вправи, а реальна, як у Алли Горської: зарання. З затяжної інфантильної пори він виходить старим, неймовірно змученим, збайдужілим до загадково довгої невизначеності, яка мордувала його протягом київського періоду, а тепер поспішає закінчитися, словом, виходить ні живим, ні мертвим, або ж і живим і мертвим одночасно» (курсив мій. – *О. П.*) [16, с. 702].

Ще один момент у контексті психотипічної проблематики в есеї Костянтина Москальця – це наголос на синтезуванні Стусом двох життєвих настанов – «кшталтування» й «amor fati» або фатум, – що формують два відмінні типи екзистенційних постав: для першого типу характерна залежність людини від рацію, що впливає на вибір і поведінку (притаманний Заходу «дух аскетичної діяльності та кшталтування»), для другого типу – ірраціональність, визнається існування незалежного від свободи волі людини фатуму (властива Сходові «настанова на містично-чуттєву культуру й покірність долі») [16, с. 704]. У передмові «Василь Стус: незавершений проект» до дванадцятитомного видання творів літературознавець Костянтин Москалець деталізує цю типологію, для нього настанова на покірність долі є властивою для класичного типу характеру, а «дух самочинної діяльності й кшталтування, втілення ідеї» – приналежність романтичного типу [15, с. 24], унаочненого постаттю Миколи Зерова, до якого Стус мав неабиякий пієтет, відчуваючи себе «безпосереднім спадкоємцем розстріляного професора», шукаючи «підтримки й опертя в спорідненому психологічному типі, закинутому до схожих життєвих обставин» [15, с. 22]. Стус і Зеров близькі, переконує дослідник, інтелектуальними і творчими потенціями: «<...> це вчений-поет, людина кабінету й бібліотеки, яка долає тиск несприятливого

соціального середовища і власних невротичних реакцій за посередництвом цілеспрямованого створеного кшталту характеру» [15, с. 23].

Доповнюють Москальцеве уявлення про «життєву поставу» Стуса і притаманні йому перманентний бунт (у Богдана Рубчака йшлося зокрема про психологічний бунт [21, с. 475]) «як наслідок соціофобії» чи екстерналізація «нерозв'язаних внутрішніх конфліктів на соціалістичний соціум» [16, с. 715], і психологічний захист – ідеться про компенсаторний вплив Гете (перенесення уваги на іншомовний текст) на надвразливого поета (про його особливу вразливість пише у спогаді «Птах піднебесний» Світлана Кириченко [8, с. 59]), фіксація яких веде есеїста до визначення константних форм Стусового світогляду: самодостатність, «автаркічність», здатність до самостояння і «самособоюнаповнення». Своєрідним вивершенням цього можна вважати думку Костянтина Москальця про самоідентифікацію Стуса періоду «Часу творчості» з Ісусом Христом (з-під влади архетипу Спасителя поступово звільняється, «стаючи тим, ким він був» [16, с. 718]), визначену юнгівським поняттям психічної інфляції, що свідчить про розширення особистості індивіда поза межі індивідуального, почування себе богорівним.

Наукове стусознавство двотисячних років почасти не обходить увагою питання психології творчості та авторського психотипу, щоправда у більшості випадків маємо лише його фіксацію. Так, у монографії Дмитра Стуса «Василь Стус: життя як творчість» (2004) у межах подання загальної концепції праці про життєтворчість як свідомого творення себе, своєї долі та світу довкола себе побіжно зазначається, що для психологічного типу Стуса близькою виявилася «ідея щоденного життя “на межі” – між життям і смертю, “за максимумом”», що перегукується з екзистенціалізмом, уявленням та індивідуально доповненим поетом, який допоміг йому «розпочати цілеспрямовану роботу над творенням себе внутрішнього, справжнього, за якого не соромно» [26, с. 7].

Звертає увагу на різновид психотипу Василя Стуса з позиції символічної теорії класичного психоаналізу Ніла Зборовська в монографії

«Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури» (2006). На її думку, у дисидентському дискурсі Стусові психобіографія та творчість відображають позицію філософського мазохіста, «який ідентифікував свій шлях з мужньою дорогою болю як зі шляхом сина Божого і сина національного, натхненного потойбічною волею Бога-Отця» [7, с. 352]. Ця яскраво виражена ідентифікація замість сталінської маскулінності відсилає до духовної мужності Христа (своєрідний комплекс Христа [6, с. 321], психологія становлення і трансформації як психологія страждання): радикальне пересотворення себе-особистості як приклад духовної батьківської мужності в історії української літератури, високої усвідомленості національної ситуації. Зборовська трактує інтродукцію «батьківське – материнське» в психотипі мужнього вияву Стуса як цілісну, де лібідозне материнське зміцнюється батьківським вольовим началом, звідси й синтетичний акт ідентифікації з сином Божим у ситуації себестворення [7, с. 353]. Вироблений індивідуалізований опозиційний мужній світогляд Василя Стуса, що не приймає імперське псевдобатьківство, розглядається літературознавцем як вияв вищої форми українського синівського характеру в психоісторії літератури.

З'ясування специфіки Стусової психологічної конституції особливо важливе для українських науковців, які працюють у галузі літературного експресіонізму, серед них – Олег Соловей, Галина Яструбецька, які вбачають чітку паралель між психологічною природою Василя Стуса та письменницькою методологією. Літературознавець Соловей, досліджуючи в праці «Василь Стус і адекватність літератури» (2006) етико-естетичний простір письменника, пише і про необхідність предметно зануритися у психологію багатогранної творчої особистості: «Розуміння психології творчості й ставлення до природи мистецтва зраджують у випадку В. Стуса *суто експресіоністичний* спосіб життя та творчості» (курсив автора. – *О. П.*) [22, с. 39]. Галина Яструбецька, мркуючи в монографії «Динаміка українського літературного експресіонізму» (2013) про індивідуальність

художнього профілю поета, у контексті його експресіоністичного світогляду визначає характер Стуса, тобто сукупність суспільних та індивідуально своєрідних особливостей особистості, що впливають на поведінку і вчинки людини [20, с. 726], як екстатично-вибуховий, «тривання на межі емоції уживались з великою волею, яка була своєрідною гамівною сорочкою для душевного, а відтак словесного нурту» [30, с. 228].

У спецвипуску альманаху «Молода нація» 2006 року «Василь Стус: Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення» фіксуємо низку присутніх міркувань у контексті психотипічної проблематики. До питання психологічного портрету Стуса-людини звертається Лариса Подкоритова, її достатньо лаконічні роздуми «Василь Стус: анамнез захворювання» є спробою дати характеристику людини на основі прочитаного літературного продукту, серед основних рис – підвищена сенситивність, соціальна емпатія, загострені відчуття, художній тип мислення [14, с. 265–266]. На думку психолога, сукупність індивідуальних особливостей особистості, що визначаються способом, силою, ритмом, швидкістю і характером емоційних реакцій та вольових процесів людини [20, с. 677] – Стусів темперамент – варто розглядати як меланхолійний. Літературознавець Віктор Кисіль висуває гіпотезу про те, що Стуса можна вважати людиною нової формації – пасионарієм (за теорією етногенезу Лева Гумільова), новим типом людини, яка своїм способом життя і поведінкою змінює суспільство, при цьому таку людину суспільство «виштовхує із себе» [14, с. 343]. Підхоплює і розвиває попередні думки Вахтанг Кіпіані, згадуючи розмову з російським письменником Леонідом Бородіним, погляд якого видається журналісту своєчасним: «Він стверджував, що у *Стус* була хвороба душі. Він це пояснював суто медичними аспектами. Людина, яка, ну, можна сказати таке погане слово, казиться від неможливості реалізовуватись в умовах камери. Коли не дають олівець, не дають писати, не дають стояти, не дають співати, не дають говорити, не дають, вибачте, вбирання зробити так, як хочеться. Людина починає “маятися”. Бородін говорив російською:

“Душа маялась!”. І ось це “маяння” душі у Стуса було і як психологічне, безумовно, і творче, бо не було можливості реалізовуватись, і суто медичне.

Це мало хто досліджував. *Напади злості, ненависті*, коли він розбивав табуреткою вікно... Це не була злоба до конкретної людини, скажімо, до наглядача чи ще до когось. *Це була фізична така релаксація, це був, можна сказати, відпочинок, у цей момент він був собою»* (курсив мій. – О. П.) [14, с. 343–344]. Із наведеною думкою Бородіна про «хворобу душі» сперечається філософ Валерій Бабенко, для якого хвороба Стуса – «це хвороба будь-якої геніальної людини», певне дивацтво митця-харизмата. Він переконаний, що саме хвороба геніальності відрізняє генія від звичайної людини, тому сумнівною називає спробу підійти до характеристики творчості й життєдіяльності Стуса з позиції психоаналізу [14, с. 374]. Треба думати, Валерій Бабенко йде услід думці Євгена Сверстюка, висловленій в есеї «Василь Стус – летюча зірка української літератури» (1991), про неможливість застосування «психологічної аналізи» по відношенню до душевного болю-самоофіри, її нездатність дати уявлення про психологію високої творчості [3, с. 434]. До речі, в спогаді близького друга Генріха Дворка «Чебрець на могилу філера» йдеться про те, що розкриття особистості Василя Стуса потребує глибокого психоаналізу [3, с. 102]. В есеї Володимира Базилевського «Стус: структура етичного радикалізму» (2012) також виражена протилежна думка: називаючи Василя Стуса акцентуваною постаттю, яка «своїм крутим темпераментом» витісняє за межі сприйняття ліричного героя, заступає його собою, критик вважає, що «заманливо осмислити» його характер із застосуванням класифікації акцентуованих особистостей німецького психіатра Карла Леонгарда [1, с. 4].

Знаковим у постановці питання про письменницький психотип є і документ із кримінальної справи Василя Стуса № 47 (том 1, арк. 179–180) – акт № 643 щодо проведеної в травні 1972 року судово-психіатричної експертизи в Київській міській клінічній лікарні № 21 ім. акад. Павлова. За нею у визнаного психічно здоровим Василя Стуса встановлена особистісна

установка як перевага інтроверсії, а властиві дратівливість, надмірна прямолінійність, різкість, схильність до підозр, інтровертованість охарактеризовано як прояви психопатичних рис його характеру [26, с. 283]. Власне, щодо Стусової інтроверсії або, за Юнгом, звернення психічної енергії всередину, рух у напрямку до внутрішнього світу [29, с. 464] маємо і літературознавчий коментар. У праці «Поет – орудна іпостась життя» Микола Кодак, аналізуючи «Час творчості» Василя Стуса, оперує категорією інтроверсії, для нього особистість Стуса, «поета-психоаналітика», в цій збірці, лад його авторської свідомості «бачаться виразно схильними до інтроверсії – зверненості до внутрішнього світу» [9, с. 159].

Увиразнюють визначену фахівцями у психіатричній галузі інтровертованість Василя Стуса неодноразові згадки у літературно-побутових матеріалах щодо специфіки його психологічної конституції. Так, у листі, датованому вереснем 1959 року, до товариша Віктора Дідківського Василь Стус визначає себе «занадто холериком» [25, с. 6]; суголосне з цією самохарактеристикою і бачення Владислава Табелева, сусіда по гуртожитку аспірантів у Києві, який у спогадах кваліфікує його холериком [19, с. 187] (протилежний погляд у товариша Олега Орача, який Стуса не вважав холериком, бо той мав вміння стримувати себе попри внутрішню надзвичайну емоційність [18, с. 236]). На думку Івана Геля, Стус як психологічний тип, характер, особистість – складний (твердий, принциповий, непередбачуваний та ін.) [3, с. 82], сильний характер поета правозахисник визначає за «байдівський тип» [17, с. 187]. Семен Глузман, дипломований лікар-психіатр, співкамерник по слідчому ізолятору КДБ у 1972 році, коментує, що за психологічною конституцією Василю Стусу було важко відбувати мовчазну самотність [18, с. 213]. Друг Роман Корогодський, згадуючи про стосунки Алли Горської з Василем Стусом, називає їх людьми однієї структури, але з різними психотемпераментами, при цьому специфіку структури його особистості вбачає в тому, що чужий біль Василь Стус сприймає як власний, прикметно, що для товариша знаходить визначення

штибу «імпульсивний чоловік», «готична натура» [19, с. 82, 93–94]. Психолог за фахом Михайло Горинь на прохання інтерв'юєрів Станіслава Чернілевського та Богдана Підгірного подати з психологічної точки зору портрет Стуса зауважує: «Ви знаєте, це був такий гордий орел, абсолютно не пристосований до тюремного життя. А тюрма була місцем, де можна було гнути і ламати людські характери. <...> Василь не розумів, що значить пристосовуватись до тих умов. Василь був такої думки, що якщо постійно не йти “на прю”, то він щось втрачає як поет. А він дуже такого боявся. Я говорю це не як мою догадку, а по суті, повторюю його слова. “Якщо я покорюся, я пропаду як поет”. Він постійно йшов на двобій. Він постійно хотів, аби його душа пружинила тим сатрапським умовам, в яких він знаходився.

<...> Він не допускав будь-якого приниження. Він не допускав, щоб хтось собі дозволив з погордою до нього поставитися. І ота незалежна поза, почуття таке велике власної гідності, оце таке леліяння отого поетичного дару Божого, який він вважав, що мав від Бога і який він боявся втратити. Це, я вважаю, ті цінності, які його зберігали як справді незалежну людину» [19, с. 270].

Подальша перспектива дослідження в напрямку виявлення особливостей психологічного типу Василя Стуса, враховуючи зауваги попередників, що дали знакові орієнтири для дослідження, реалізації (говорячи, як про взаємозалежність психотипу й творчості, так і роблячи спроби його ідентифікації-«розшифрування»), буде суголосною до тактики, яку запропонував сам літературознавець-Стус у теоретичній праці «До проблеми творчої індивідуальності письменника»: науковця індивідуальність має цікавити «у плані своєї чисто людської характеристичності, що допоможе прояснити чимало питань суто творчого, діяльного порядку, в плані особливостей свого витворення і – найголовніше – в площині безпосереднього витворення цією особистістю художньої продукції» [23, с. 211], тобто як психологічна структура і стиль як породження цього.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базилевський В.* Стус: структура етичного радикалізму / Володимир Базилевський // Літературна Україна. – 2012. – 13 вересня (№ 35). – С. 4, 10–11.
2. *Бедрик Ю. І.* Василь Стус: Проблема сприймання / Юрій Іванович Бедрик. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 80 с.
3. *Василь Стус:* Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упоряд. В. Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2013. – 684 с.
4. *Дзюба І.* Різьбяр власного духу (Василь Стус) // З криниці літ: у 3 т. / Іван Дзюба. – К.: Вид. дім «Кисво-Могілянська академія», 2006 – 2007. – Т. 3: Літературні портрети; Дніпровський меридіан; Зі спогадів. – 2007. – С. 602–629.
5. *Дзюба І.* Свіча у кам'яній пільмі / Іван Дзюба // Вибрані твори / Василь Стус; упоряд. Д. Стус. – 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2014. – С. 751–787.
6. *Зборовська Н.* Василь Стус і сакраментальність: масон чи християнин? / Ніла Зборовська // Кур'єр Кривбасу. – 2009. – № 230–231 (січень – лютий). – С. 311–324.
7. *Зборовська Н.* Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури: монографія / Ніла Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
8. *Кириченко С.* Птах піднебесний. Спогади про Василя Стуса / Світлана Кириченко; перед. сл. Юрія Бадзя. – К.: Смолоскип, 2016. – 160 с.
9. *Кодак М. П.* Поет – орудна іпостась життя. Читаючи «Час творчості» Василя Стуса // Вибране: статті, рецензії, питання / проблеми теоретичні. Том 2 / Микола Пилипович Кодак; упоряд. Л. С. Кодак. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2015. – С. 158–176.
10. *Коцюбинська М.* Епістолярна творчість Василя Стуса / Михайлина Коцюбинська // Твори: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус; [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 6. Кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. – 1997. – С. 218–240.
11. *Коцюбинська М.* Поет / Михайлина Коцюбинська // Твори: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 1. Кн. 1: Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть / підготували тексти, упорядкували та склали примітки: М. Гончарук, В. Макарчук, Д. Стус; авт. передм. М. Коцюбинська. – 1994. – С. 7–39.
12. *Коцюбинська М.* Феномен Стуса / Михайлина Коцюбинська // Сучасність. – 1991. – № 9. – С. 26–35.
13. *Моклиця М.* Тарас Шевченко як психологічний експресіоніст / Марія Моклиця // Сучасність. – 2002. – № 7-8. – С. 136–149.
14. Молода нація: альманах [спецвипуск]: Василь Стус: Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – Число 1 (38). – 400 с.
15. *Москалець К.* Василь Стус: незавершений проект / Костянтин Москалець // Зібрання творів: у 12 т. / Василь Стус; редкол.: Д. Стус та ін. – К.: Київська Русь, Факт, 2007 – 2009 – Т. 1: Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.), ДЕЛО № 13 / БЕ 1339, Круговерть, Вірші 1960-х років. – 2007. – С. 7–38.
16. *Москалець К.* Страсті по Вітчизні. Лист до мандрівника на Схід / Костянтин Москалець // Вибрані твори / Василь Стус; упоряд. Д. Стус. – 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2014. – С. 686–731.
17. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії / упорядкув. О. Орача (Комара). – К.: Український письменник, 1993. – 400 с.
18. *Нецензурний Стус.* Книга у 2-х частинах. Частина 1 / упоряд. Б. Підгірного. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 336 с.
19. *Нецензурний Стус.* Книга у 2-х частинах. Частина 2 / упоряд. Б. Підгірного. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 320 с.
20. Психологический словарь / под общей науч. ред. П. С. Гуревича. – М.: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.

21. Рубчак Б. Перемога над прірвою. *Про поезію Василя Стуса* // Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу: есеї / Богдан Рубчак; упоряд. В. Габор. – Львів: ЛА «Піраміда», 2012. – С. 445–483.
22. Соловей О. Василь Стус і адекватність літератури (*До постановки проблеми*) / Олег Соловей // Стусознавчі зошити: науковий альманах. – Зошит перший. – Вінниця: Простір Літератури, 2016. – С. 32–41.
23. Стус В. До проблеми творчої індивідуальності письменника // Твори: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита / підготували тексти, упорядкували та склали примітки: М. Гончарук (худож. проза), С. Гальченко (літ. критика та публіцистика). – 1994. – С. 209–229.
24. Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус; [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 6. Кн. 1: Листи до рідних / упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. – 1997. – 496 с.
25. Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус; [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 6. Кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. – 1997. – 264 с.
26. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус. – К.: Факт, 2005. – 368 с.
27. «У мерехтінні найдорожчих лиць»: Згадуючи Михайлину Коцюбинську / упоряд. Е. Соловей. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 576 с.
28. Шерех Ю. Трунок і трутизна (*Про «Палімпсести» Василя Стуса*) // Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології / Юрій Шерех (Шевельов). – К.: Дніпро, 1993. – С. 222–264.
29. Юнг К. Г. Психологические типы / Карл Густав Юнг; пер. С. Лорие. – Мн.: ООО «Харвест», 2003. – 528 с.
30. Яструбецька Г. І. Динаміка українського літературного експресіонізму: монографія / Галина Іванівна Яструбецька. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2013. – 380 с.

REFERENCES

1. Bazylevs'kyy V. Stus: struktura etychnoho radykalizmu (Stus: the structure of ethical radicalism), *Literaturna Ukrayina* [Literary Ukrain], 2012, No. 35, pp. 4, 10–11 [In Ukrainian].
2. Bedryk Yu. I. Vasyl' Stus: Problema spryumannya [Vasyl Stus: the Problem of perception], Kyiv, Fotovideoservis, 1993. 80 p. [In Ukrainian].
3. Vasyl' Stus: Poet i Hromadyanyn. Knyha spohadiv ta rozdumiv / uporyad. V. Ovsiyenko [Vasyl Stus: Poet and Citizen. The book of memories and reflections], Kyiv, Klio, 2013. 684 p. [In Ukrainian].
4. Dzyuba I. Riz'byar vlasnoho dukhu (Vasyl' Stus) (Carver of his own spirit (Vasyl Stus)), *Dzyuba I. Z krynytsi lit: u 3 t.* [From the well years], Kyiv, Kyievo-Mohylyans'ka akademiya, 2006 – 2007, Vol. 3: Literaturni portrety; Dniprovs'kyu merydian; Zi spohadiv, 2007, pp. 602–629 [In Ukrainian].
5. Dzyuba I. Svicha u kam'yaniy pit'mi (Candle in the dark stone), *Stus V. Vybrani tvory; uporyad. D. Stus* [Selected works], Kyiv, Smoloskyp, 2014, pp. 751–787 [In Ukrainian].
6. Zborovs'ka N. Vasyl' Stus i sakramental'nist': mason chy khrystyyanyn? [Vasyl Stus and sacramentalist: Mason or a Christian?], *Kur'yer Kryvbasu* [Krivbass Courier], 2009, No. 230–231, pp. 311–324 [In Ukrainian].
7. Zborovs'ka N. Kod ukrayins'koyi literatury: Proekt psykhoistoriyi novitn'oyi ukrayins'koyi literatury: monohrafiya [Code of Ukrainian literature: the project of the psychohistory of modern Ukrainian literature], Kyiv, Akademydav, 2006. 504 p. [In Ukrainian].

8. *Kyrychenko S.* Ptakh pidnebesnyy. Spohady pro Vasylyya Stusa; pered. sl. Yuriya Badzya [Bird celestial. Memories of Vasyl Stus], Kyiv, Smoloskyp, 2016. 160 p. [In Ukrainian].
9. *Kodak M. P.* Poet – orudna ipostas' zhyttya. Chytayuchy «Chas tvorchosti» Vasylyya Stusa (Poet orodne the hypostasis of life. Reading «Time for art» Vasyl Stus), *Kodak M. P. Vybrane: statti, retsenziyi, pytannya / problemy teoretychni.* Vol. 2 [Favourites], Luts'k, Tverdnyya, 2015, pp. 158–176 [In Ukrainian].
10. *Kotsyubyns'ka M.* Epistolyarna tvorchist' Vasylyya Stusa (Epistolary works of Vasyl Stus), *Stus V. Tvory: u 4 t., 6 kn.; red. kol. S. Hal'chenko, M. Honcharuk ta in* [Works], L'viv, Prosvita, 1994 – 1999, Vol. 6; Part 2: Lysty do druziv ta znayomykh / upor. O. Dvorko, M. Kotsyubyns'ka, 1997, pp. 218–240 [In Ukrainian].
11. *Kotsyubyns'ka M.* Poet (Poet), *Stus V. Tvory: u 4 t., 6 kn.* [Works], L'viv, Prosvita, 1994 – 1999, Vol. 1; Part 1: Zymovi dereva. Veselyy tsvyntar. Kruhovert' / pidhotuvaly teksty, uporyadkuvaly ta sklaly prymitky: M. Honcharuk, V. Makarchuk, D. Stus; avt. peredm. M. Kotsyubyns'ka, 1994, pp. 7–39 [In Ukrainian].
12. *Kotsyubyns'ka M.* Fenomen Stusa (The Phenomenon of Stus), *Suchasnist'* [Modernity], 1991, No. 9, pp. 26–35 [In Ukrainian].
13. *Moklytsya M.* Taras Shevchenko yak psykholohichnyy ekspresionist (Taras Shevchenko as a psychological expressionist), *Suchasnist'* [Modernity], 2002, No. 7-8, pp. 136–149 [In Ukrainian].
14. *Moloda natsiya: al'manakh [spetsvypusk]: Vasyly' Stus: Dvadtsyat' rokiv pislya smerti: suchasne spryynyattya i pereosmyslennya* [A young nation: almanac [special issue]: Vasyl Stus: Twenty years after his death: the modern perception and rethinking], 2006, No. 1 (38). 400 p. [In Ukrainian].
15. *Moskalets' K.* Vasyly' Stus: nezavershenyy proekt (Vasyl Stus: the unfinished project), *Stus V. Zibrannya tvoriv: u 12 t.; redkol.: D. Stus ta in.* [Collected works], Kyiv, Kyyivs'ka Rus', Fakt, 2007 – 2009, Vol. 1: Ranni virshi (ser. 1950-kh – pochatok 1960-kh rr.), DELO # 13 / BE 1339, Kruhovert', Virshi 1960-kh rokiv, 2007, pp. 7–38 [In Ukrainian].
16. *Moskalets' K.* Strasti po Vitchyzni. Lyst do mandrivnyka na Skhid (Passion for the Motherland. Letter of a traveler to the East), *Stus V. Vybrani tvory; uporyad. D. Stus* [Selected works], Kyiv, Smoloskyp, 2014, pp. 686–731 [In Ukrainian].
17. *Ne vidlyubyv svoyu tryvohu rannyyu... Vasyly' Stus – poet i lyudyna: spohady, statti, lysty, poeziyi / uporyadkuv. O. Oracha (Komara)* [Not valiumiv their alarm early... Vasyl Stus – poet and the man], Kyiv, Ukrayins'kyy pys'mennyk, 1993. 400 p. [In Ukrainian].
18. *Netsenzurnyy Stus.* Knyha u 2-kh chastynakh. Chastyna 1 / uporyad. B. Pidhirnoho [Obscene Stus. The book is in 2 parts. Part 1], Ternopil', Pidruchnyky i posibnyky, 2002. 336 p. [In Ukrainian].
19. *Netsenzurnyy Stus.* Knyha u 2-kh chastynakh. Chastyna 2 / uporyad. B. Pidhirnoho [Obscene Stus. The book is in 2 parts. Part 2], Ternopil', Pidruchnyky i posibnyky, 2003. 320 p. [In Ukrainian].
20. *Psykholohycheskyy slovar' / pod obshechey nauch. red. P. S. Hurevycha* [Dictionary of psychology], Moscow, OLMA Medya Hrapp, OLMA PRESS Obrazovanye, 2007. 800 p. [In Russian].
21. *Rubchak B.* Peremoha nad prirvoyu. Pro poeziyu Vasylyya Stusa (Win over the precipice. On poetry of Vasyl Stus), *Rubchak B. Mity metamorfoz, abo Poshuky dobroho svitu: eseyi; uporyad. V. Gabor* [Myths of metamorphoses, or Search for the good of the world], L'viv, Piramida, 2012, pp. 445–483 [In Ukrainian].
22. *Solovey O.* Vasyly' Stus i adekvatnist' literatury (Do postanovky problemy) (Vasyl Stus and adequacy of literature (statement of problems)), *Stusoznavchi zoshyty: naukovyy al'manakh* [Stusnews notebook], Zoshyt pershyy, Vinnytsya, Prostir Literatury, 2016, pp. 32–41 [In Ukrainian].
23. *Stus V.* Do problemy tvorchoyi indyvidual'nosti pys'mennyka (To the problem of the creative individuality of the writer), *Stus V. Tvory: u 4 t., 6 kn.; red. kol. S. Hal'chenko, M.*

Honcharuk ta in. [Works], L'viv, Prosvita, 1994 – 1999, Vol. 4: Povisti ta opovidannya. Nezakincheni tvory. Stsenariyi. Literaturna krytyka. Zayavy, publitsystychni lysty ta zvernennya. Z taborovoho zoshyta / pidhotuvaly teksty, uporyadkuvaly ta sklaly prymitky: M. Honcharuk (khudozh. proza), S. Hal'chenko (lit. krytyka ta publitsystyka), 1994, pp. 209–229 [In Ukrainian].

24. *Stus V.* Tvory: u 4 t., 6 kn.; red. kol. S. Hal'chenko, M. Honcharuk ta in. [Works], L'viv, Prosvita, 1994 – 1999, Vol. 6. Part 1: Lysty do ridnykh / upor. O. Dvorko, M. Kotsyubyns'ka, 1997. 496 p. [In Ukrainian].

25. *Stus V.* Tvory: u 4 t., 6 kn.; red. kol. S. Hal'chenko, M. Honcharuk ta in. [Works], L'viv, Prosvita, 1994 – 1999, Vol. 6. Part 2: Lysty do druziv ta znayomykh / upor. O. Dvorko, M. Kotsyubyns'ka, 1997. 264 p. [In Ukrainian]

26. *Stus D.* Vasyl' Stus: zhyttya yak tvorchist' [Vasyl Stus: life as creativity], Kyiv, Fakt, 2005. 368 p. [In Ukrainian].

27. «*U merekhtinni naydorozhchyykh lyts'»*: Zhaduyuchy Mykhaylynu Kotsyubyns'ku / uporyad. E. Solovey [«In the blink of dear persons» Remembering Mykhaylyna Kotsyubyns'ka], Kyiv, DUKh I LITERA, 2012. 576 p. [In Ukrainian].

28. *Sherekh Yu.* Trunok i trutyzna (Pro «Palimpsest» Vasylya Stusa) (Poison and the poison (Of «Palimpsest» by Vasyl Stus)), *Sherekh Yu. Tretya storozha: Lit. Mystetstvo. Ideolohiyi* [Third shift], Kyiv, Dnipro, 1993, pp. 222–264 [In Ukrainian].

29. *Yunh K. H.* Psykholohycheskye tipy; per. S. Lorye [Psychological types], Minsk, Kharvest, 2003. 528 p. [In Russian].

30. *Yastrubets'ka H. I.* Dynamika ukrayins'koho literaturnoho ekspresionizmu: monohrafiya [Dynamics of the Ukrainian literary expressionism], Luts'k, Tverdunya, 2013. 380 p. [In Ukrainian].

АННОТАЦИЯ

Пунина О. Психотип Василя Стуса: к постановке проблемы.

Статья освещает особенности психологического типа Василя Стуса, к которым обращались как исследователи его творчества, так и авторы литературно-бытовых материалов (воспоминания, письма, комментарии и так далее). Сделана попытка воссоздать полноценную картину видения авторской индивидуальности писателя для того, чтобы в последствии произвести качественный анализ личности Стуса. Это необходимо для установки взаимосвязи между психологическими основами творческой индивидуальности и ее творчеством. Последующий ход исследования в направлении определения особенностей психологического типа Василя Стуса должен быть ориентирован на литературоведческую теорию самого писателя. В его статье «К проблеме творческой индивидуальности писателя» речь идет о том, что исследователя должна интересовать связь между психологическими характеристиками творца и его стилем.

Ключевые слова: психологический тип, характер, темперамент, стусоведение, психология творчества, комплекс, психоанализ, личность, писатель.

ABSTRACT

Olha Punina. Psychological type of Vasyl Stus: towards formulation of problem.

The article lights up the features of psychological type of Vasyl Stus, which both the researchers of his creation and authors of literary-domestic materials spoke to (memoirs, letters, comments et cetera). An attempt is made to recreate a complete picture of the vision of the author's identity of the writer in order to later make a qualitative analysis of the individual Stus. It is necessary to set the relationship between the psychological foundations of creative individuality and her creativity.

The article analyzes the scientific work M. Kotsyubyns'ka, N. Zborovs'ka, K. Moskalets', D. Stus, I. Dziuba, Y. Bedryk, Y. Sherekh, V. Bazilevs'ky and others. Also used the materials of the criminal case of the writer, in particular forensic medical report, the memories of comrades and cellmates. The researchers draw attention to the fact that the determination of the peculiarities of the psychological type of Vasyl Stus will give the opportunity to see the power of his creative potential. In addition, the researchers did not sidestep the problems of the complexes of the writer, not least when referring to his psychology of personality.

The subsequent course of study in the direction of determining the psychological type of Vasyl Stus should be focused on the literary theory of the writer. In his article «The problem of the creative individuality of a writer» talking about the fact that the researcher should be interested in the link between psychological characteristics of the Creator and his style.

Key words: psychological type, character, temperament, Stus criticism, psychology of creation, complex, psychoanalysis, personality, writer.